

Medzigeneračné vzťahy v optike sociologickej teórie

Peter Ondrejko

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Centrum výzkumu FHS UTB ve Zlíně

Redakci zasláno 14. 04. 2013 / upravená verze obdržena 9.9.2013 / k uveřejnění přijato 10.10.2013

Abstrakt: Problematika vzťahov medzi generáciami je jedným z významných faktorov dynamiky spoločenského vývoja. Na medzigeneračné vzťahy vplývajú vlastnosti mladosti, proces individualizácie, strata tradičných istôt, „tribalizmus“ a „nomádstvo“, neistota a násilie. Permanentne vznikajúce nové napätie a neistota, často i strach a stavy úzkosti, spojené s hľadáním nových istôt, sú často spojené i s únikom z reality. Ústrednou životnou paradigmou mladej generácie sa stávajú otázky globalizácie a ambivalentnosti, zahrnujúce v sebe aj protiklady. Ambivalentnosť vyplýva z nárastu možností sociálneho konania na jednej strane a súčasne z nastupujúceho ohrozenia a rizika, vyplývajúcich z nevyhnutnosti zvládať a prekonať neustále komplexnejšie a zložitejšie úlohy v živote, a to bez opory v predchádzajúcich formách socializácie. Na nové poznatky o mladej generácii a na novú situáciu, ktorá má charakter megatrendu, treba náležite pripraviť pedagógov, psychologov i sociálnych pracovníkov.

Kľúčová slova: generácia, generačný konflikt, aktér, individualizácia, globalizácia, mládež

1 Generácia a medzigeneračné vzťahy

Problematika vzťahov medzi pokoleniami je predmetom pozornosti už najmenej troch generácií predstaviteľov sociálnych vied. V najrôznejšej podobe sa stáva obsahom empirických výskumov, najmä sociologických teórií. Bezprostredne súvisí s problematikou mládeže a históriou jej vzniku ako sociologickej kategórie¹, s otázkami štruktúry spoločnosti, miesta vekových skupín obyvateľstva v tejto štruktúre, s otázkami podielu na moci a spoločenskej mobility. Osobitný význam nadobúdajú z pohľadu sociálnej pedagogiky, ako vedy „na pomedzí“ sociológie, sociálnej psychológie a pedagogiky, zdôrazňujúc vplyv sociálneho prostredia na utváranie osobnosti jedinca. Vzájomné vzťahy uvedených vedných disciplín si všimajú mnohé teoretické štúdie neraz polemické a nevyhýbajúce sa protichodným názorom. Zasluhujú si pozornosť zo strany všetkých troch, príp. aj ďalších vedných disciplín (napr. sociálnej filozofie, sociológie rodiny, sociológie výchovy, sociológie mládeže, politológie, andragogiky a i.). Na tomto mieste sa uspokojíme s tvrdením, podľa ktorého medzigeneračné vzťahy sa celkom legitímne stávajú predmetom pozornosti tak sociológie, ako i (sociálnej) pedagogiky a (sociálnej) psychológie. Raz (a) z pohľadu spoločnosti, jej dynamiky a fungovania, inokedy (b) z pohľadu výchovy a vzdelávania, ktoré umožňujú v konečnej fáze intervenovať do tejto dynamiky prostredníctvom jednotlivcov, ktorí sa stávajú aktérmi sociálneho diania a inokedy (c) z pohľadu na sociálne procesy a ich prežívanie, z pohľadu na osobnosti ľudí v sociálnych situáciách, skupinách a v ich vzťahoch.

¹ Približne do obdobia priemyselnej veľkovýroby, spojenej s využívaním parného stroja mládež netvorila osobitnú skupinu obyvateľstva, po skončení detstva, charakteristického nezáväznou hrou, stávali sa mladí ľudia vzápätí súčasťou sveta dospelých, i keď s odlišnými postojmi k nim (Ondrejko, 2002, 9-26).

Možno práve preto striktné a navzájom nezávislé skúmanie medzigeneračných vzťahov by ani nezodpovedalo (sociálnej) realite.

Za podstatné pre vznik medzigeneračných vzťahov možno považovať vznik a existenciu rôznych záujmov, ktoré sa stávajú súčasťou postojov obyvateľstva a ich konania ako aktérov sociálneho diania. Sociálny aktér je nositeľ, iniciátor a realizátor sociálnej činnosti. Sociálny aktér je v sociológii synonymom pre individuum, avšak používa sa aj pre označenie sociálnych skupín ako možných nositeľov sociálnych aktivít. Je reálny čínorodý subjekt sociálneho diania. Je orientovaný k nejakému cieľu a manipuluje, či disponuje nejakými zdrojmi k jeho dosiahnutiu. Termín sociálny aktér je výstavbovou kategóriou, jednotkou sociálneho systému v teórii sociálneho systému Talcota Parsonsa (1968). Aj v iných teóriách sa označuje aktér ako nositeľ sociálnych statusov a sociálnych rolí. Napr. aj v koncepcii Maxa Webera² je sociálny aktér objektom konajúceho, orientovaného a očakávajúceho subjektu (aktéra) sociálneho konania. Osobitné postavenie zaujíma v neofunkcionalistickej teórii Jeffrey C. Alexandra (kultúra aktérstva, ktorá je schopnosťou definujúcou aktéra, podľa Skovajsa s. 237).

Aktérmi sociálneho diania sú individuá i sociálne skupiny, ktorých orientácia na ciele, voľba prostriedkov k ich dosiahnutiu, ale predovšetkým voľba samotných cieľov sú významne závislé od vekovej príslušnosti. Rozdielnosť vo voľbe cieľov, v orientácii na ne, ale aj voľba prostriedkov na ich dosahovanie sa stávajú zdrojom vzniku sociálneho poľa³ s istým napätím (societal tension), s rôznou intenzitou. Práve toto napätie sa stáva zdrojom sociálnych zmien a predstavuje tak dynamický aspekt spoločnosti. Jestvuje i teória actor-network alebo teória siete agentov (ang. actor-network theory, skrátene ANT), sociologická teória formulovaná v druhej polovici 80. rokov Brunom Latourom spolu so sociológmi Michelom Callonom a Johnom Lawom. Od ostatných sociologických teórií sa odlišuje tým, že ANT nezahŕňa iba ľudí, ale aj objekty, organizácie a koncepty. Nazýva ich actors (aktéri, činitelia, agenti, elementy). Od tejto teórie budeme abstrahovať vzhľadom na indikátory, ktoré používame v empirickom výskume medzigeneračných vzťahov.

Osobitnú úlohu ako aktéri sociálneho diania zohráva mládež. Od čias svojej existencie ako sociálna skupina vstupuje do vzťahov s vekovo odlišnými aktérmi a súčasne vytvára sociálny útvar, ktorý nazývame generácia. Bez jej charakteristík nie je možné prístupit' k problematike medzigeneračných vzťahov.

² V príspevku uvádzame v texte mená autorov veľkými písmenami, čo prispieva k prehľadnosti a lepšej orientácii čitateľa. Mená autorov v zátvorkách predstavujú spravidla odkazy na literatúru a uvádzame ich normálne.

³ Vychádzame z poňatia sociálneho poľa podľa P. Bourdieu. Sociálne pole vymedzuje ako relatívne autonómnu časť sociálneho priestoru, ktorá sa riadi vlastnými pravidlami a je štruktúrovaná vlastným systémom distribúcie foriem kapitálu (vrátane sociálneho – pozn. P. O). Inými slovami sociálne pole je univerzum, ktoré „sa riadi vlastnými zákonmi fungovania a transformácie, ...ide o štruktúru objektívnych vzťahov medzi pozíciami, ktoré v nich zaujímajú jednotlivci či skupiny, ktoré si konkurujú v úsilí o legitimitu.“ (Bourdieu, P. (1992) 2010. Pravidla umění: vznik a štruktúra literárneho pole. Brno: *Host*, str. 282, ISSN 1211-9938).

Sociálne pole je definovaný ako „prostor objektívnych vzťahů mezi pozicemi“ (Bourdieu [1986] 1993, str. 181), medzi ktorými dochádza k symbolickým či otvoreným bojom, s cieľom alebo transformovať, alebo zachovať súčasnú štruktúru poľa (Bourdieu [1986] 1993, str. 183). Bourdieu, P. a P. Lamaison. 1986. From Rules to Strategies. *Cultural Antropology*. 1(1): 110-120.

Ako generáciu budeme považovať súhrnné označenie ľudí narodených v pomerne rovnakom časovom období (spravidla 30 rokov – tzv. generačný odstup) niekedy i v rovnakom roku alebo ľudí s rovnakými záujmami vyplývajúcimi z ich narodenia v pomerne rovnakom časovom období. Často sa význam slova generácia kryje aj s označením príslušného časového úseku ako takého (napr. generácia meruôsmych rokov, vojnová generácia, generácia krízových rokov apod.). Z hľadiska sociokultúrneho je však dôležitejšie (podľa Mannheimu 1984, s. 509 - 565), že generácia nevzniká narodením sa v približne rovnakom období, ale sa vytvára v procese komunikácie. Podľa Boehnenkampa (2011) generácia nie je žiadnym konštruktom. Generácie ľudí sú spojené vekom, hodnotami, vzorcami správania, historickými udalosťami a ich prežívaním. Pri náhlych sociálnych zmenách obsiahne však jedna generácia menej kohort⁴. V zmysle, neofunkcionálnych teórií, ale aj Gidensa (1984, 1999) by sme mohli uvažovať i o aktérstve generácií, konanie, ktoré je silne štrukturálne podmienené.

Spravidla hovoríme o mladej, nastupujúcej generácii, strednej a odstupujúcej generácii. Striedanie generácií je sprevádzané sociálnymi (generačnými) konfliktami, ktoré môžu mať rôznu intenzitu a rôznu podobu. Odchádzajúca generácia sa vzdáva svojich sociálnych pozícií iba postupne. Striedanie generácií a konflikty sa nezriedka manifestujú v najrôznejšej podobe i v rodine, pričom môžu nadobúdať latentnú alebo zjavnú, manifestovanú podobu. Neraz sme svedkami prejavov generačných nezhôd na verejnosti, v politickom živote, v oblasti riadenia (inštitúcií, organizácií), vo vede, technike, umení a literatúre. Generačné nezhody môžu byť aj umelo, ba i účelovo rozduchované, spravidla s cieľom prístupu k moci. Aby sme však porozumeli moci a prístupu k nej, v jej materiálnej podobe, v jej každodennom pôsobení, musíme „...zostúpiť až do roviny mikropraktík, politických technológií, ktorými je utvárané naše praktické konanie“ (Dreyfus, H. L., Rabinow, P. 2002, s. 281 a nasl.). O to sa v empirickom výskume medzigeneračných vzťahov pokúšame.

Generačný konflikt je špecifickým konfliktom, ako rozpor v procese vývoja, kedy každá generácia vystupuje ako relatívne samostatná sociálne formujúca sa sila. Príčinou konfliktu je uznávanie alebo snaha uznávať rozdielne hodnotové systémy, ba i normy, podmieňujúce konanie sociálnych aktérov. Charakteristiku hodnotových orientácií empiricky skúmal Krivý (Krivý, V. 1998), ale najmä Výskum európskych hodnôt 1991 – 1999 – 2008 (Kusá, Z., Tížik, M. eds. 2009). Náznaky generačných rozdielov zaznamenali v uvedenom výskume hodnôt pri viacerých otázkach. Tak napríklad (iba) 68,9 % respondentov vo veku 18- 24 rokov chce bezvýhradne akceptovať rodičov na báze lásky a úcty detí k rodičom (Kusá, Z., Zeman, M. 2008, s. 168), no svoju povinnosť poskytovať svojim rodičom dlhodobú starostlivosť aj na úkor vlastnej životnej úrovne je ochotných 63,6% respondentov v uvedenom veku (cit. vyd. s. 170).

Generácia je prostredníctvom generačných konfliktov jeden z významných faktorov dynamizácie spoločnosti. Striedanie generácií zabezpečuje:

1. Jednak kontinuitu vo vývoji spoločnosti, príp. kontinuitu v sociálnej zmene. Toto odovzdávanie poznatkov a skúseností sa uskutočňuje prostredníctvom socializácie, ako celoživotného procesu aktívneho osvojovania si hodnôt, noriem a vzorcov správania.

⁴ Kohorta (Cohort) je súbor osôb, u ktorých došlo v tom istom časovom intervale k určitej demografickej udalosti.

Obsahom odovzdávania bývajú aj potreby, ciele, vzťahy (sociálny a kultúrny kapitál), spôsob života.

2. Jednak ich prekonávanie mocenských vzťahov, ktoré môže byť spontánne, prudké, ale i postupné, pozvoľné. Býva spojené so vznikom a rozvojom subkultúr, ktoré sa neraz v procese striedania generácií etablujú, stávajú sa dominantnými alebo dožívajú a zanikajú.

Výskumné centrum FSS UTB v Zlíne pripravuje empirický výskum, formulovaný ako sociologické štúdium českej, poľskej slovenskej a maďarskej mládeže a jej medzigeneračných väzieb (medzi osudom a výberom). Možno sa nazdávať, že vzťahy mladej generácie k staršej generácii rodičov ovplyvňujú predovšetkým sociálno-psychologické charakteristiky mládeže, ako i interakčné správanie starších generácií. Za ústredné znaky takejto charakteristiky v stredoeurópskom regióne pokladáme individualizáciu a globalizáciu. Obe sú rozhodujúce pre utváranie medzigeneračných vzťahov.

Pokúsme sa preto uviesť najpodstatnejšie vlastnosti súčasnej mládeže, ktoré sa prejavujú v podobe zaznamenateľných a merateľných znakov⁵.

2 Individualizácia mládeže

Individualizácia mládeže je charakterizovaná znakmi osobitného spôsobu života, snahou jednotlivcov o čoraz väčšie odlišenie sa od ostatných a hľadáním identity svojho ja. Je to proces, ktorý do značnej miery podmieňuje vznik autentičnosti a neopakovateľnosti jednotlivca vo svojom správaní, čo je z pohľadu na mládež ako generáciu neobyčajne významné. Takto chápaný význam individualizácie sa môže uskutočňovať iba na základe resp. ako dôsledok predchádzajúceho socializačného procesu a zdanlivo paradoxne výlučne iba na základe osvojovania si spoločenských hodnôt a noriem. Samotný proces individualizácie je možný iba v spoločnosti a „voči spoločnosti“, ktorej predstavitelia sú spravidla príslušníci staršej generácie. V tomto procese je človek v plnom rozsahu odkázaný na ľudskú spoločnosť (G. H. Mead, 1925, 1934). Ulrich BECK (1986, s. 205) uvádza, že proces individualizácie je treba chápať na rozdiel od klasického a historického modelu individualizácie ako zmenu vedomia a pozície človeka, ako nový spôsob zospoločenšenia vo vzťahu jednotlivca a spoločnosti. Nezadržateľný nástup individua počínajúc 60. rokmi v industriálnej spoločnosti západného typu a pokračujúci proces v ostatných krajinách po roku 1989 prináša so sebou novú, vysokú akceleráciu a nové kvality. Je doslova preto paradoxné, že existencia indivíduí a individualizácia sa stali masovým javom (Hoffman-Nowotny, 1988, s. 660 a nasl.), osobitne vo svetle výskytu „masy“ podľa Ortega Y. Gasety, ktorý konštatoval nevyhnutnosť zániku a strácania sa individua v mase. Individualizácia v tomto novom, beckovskom význame predstavuje, že biografia človeka prestáva byť fixovaná na dané modely a vzorce správania, stáva sa otvorenou, ba závislou od rozhodnutí človeka a od jeho individuálneho konania. Postupne ubúda počet tých častí životných možností, ktoré boli v minulosti principiálne neovplyvniteľné rozhodovaním jednotlivca, naopak, narastá počet tých zložiek nášho života, ktoré sú otvorené a závislé od nášho rozhodovania. **Nastávajú zásadné zmeny i u nás v pohľade na stratégie, vedúce k dosahovaniu úspechu.**

⁵ Podrobnejšie sme charakterizovali individualizáciu mládeže v osobitnej monografii (Ondrejko, 2002) a výskume v r. 2010.

Individualizácia teda znamená predovšetkým individualizáciu priebehu ľudského života, ktorý sa transformuje do podoby, v čoraz väčšej miere tvárniteľnej. Jednotlivec sa tak stáva tvorcom svojho vlastného života, a tým aj „...konzumentom polievky, ktorú si sám navaril“ (Beck 1983, s. 58).

Možno povedať, že znakom života súčasnej mládeže i u nás sa stáva trend jej kultúrneho osamostatňovania, ako i vytváranie vlastných foriem života. Rozvíja sa subkultúra mládeže, osobitný štýl života, móda mladých, osobitné hodnotové orientácie, nové formy práce a partnerských spoločenských vzťahov. Osobitné zmeny zaznamenávame v špecifikácii rolí oboch pohlaví. Dochádza k dištancovaniu sa od tradičného prostredia (pracovného, konfesijného, prostredia zväzov, organizácií a skupín mládeže) a k príklonu k neformálnym skupinám a subkultúram z prostredia mládeže. Zaznamenávame narastajúce očakávania od života a čoraz viac klesajúci čas, venovaný práci (v dôsledku skracovania pracovnej doby, rekvalifikácie, času stráveného v období nezamestnanosti apod.). Čím väčším časovým a materiálnym bohatstvom jednotlivec disponuje, aby dokázal uspokojovať svoje individuálne záujmy a potreby vo voľnom čase, aby uspokojoval svoje konzumné záujmy, osobný spôsob života, bývania a konania, tým viac a tým silnejšie sa stáva nezávislým na prostredí svojej triedy, rodinných tradícií, lokálnych kultúrnych a spoločenských zvyklostí, čo potvrdili odpovede respondentov empirickej sondy⁶, ktorú uskutočnila *Katedra sociológie* FF UKF v Nitre a *Wydział Nauk Społecznych* Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach v r. 2012. To sa plne prejavilo nielen v otázkach spôsobu trávenia voľného času (na spôsob trávenia voľného času rovnaký názor ako generácia rodičov má len 6,5% respondentov), ale i profesijnej orientácii (rovnaký názor má iba 9,2% respondentov), osobitne však v otázkach dôvery („*Nedôveruje nikomu*“ 17,8%, z toho absolútne 6,9% a skôr nie 10,9%).

K takto chápanej individualizácii prispieva do značnej miery i geografická mobilita obyvateľstva. K zvyšovaniu „akčného rádia“ a tým aj sociálnych kontaktov dochádza predovšetkým na základe vlastnej aktivity jednotlivca, keďže tradičné väzby, ktoré ho v minulosti k takýmto kontaktom viedli sú oslabované. K takýmto záverom dospievajú prakticky všetci autori, ktorí sa zaoberajú výskumom mládeže⁷. Ekonomická modernizácia a expanzia relatívneho dostatku, príp. niekde aj blahobytu vedú k d'alekosiahlym zmenám v štruktúre zamestnaní a zamestnanosti, k expanzii sektoru služieb, vedú k preštruktúrovaní sociálno - priestorových pomerov (počnúc urbanizáciou až k vyprázdňovaniu malých vidieckych sídiel), osobitne k rastúcej participácii žien na trhu práce. Rast miest a mobilita, ktorá je spojená s uvedenými javmi, rovnako tak prispieva k vytrhávaniu jednotlivcov z tradičného života a sveta, doslova premiešava špecifické sociálne a profesijné vrstvy a kruhy a spôsobuje nezriedka v zavedených cestách života a životných plánoch zvrátok a rozvrát.

⁶ Respondenti (v SR N = 522) tvorili študujúci humanitné, technické a prírodovedné odbory štúdiá na vysokých školách (zatiaľ spracovávaných) na Slovensku. Výsledky zatiaľ neboli publikované, sú súčasťou pripravovanej Poľsko- slovenskej monografie, na ktorej sa podieľa autor týchto riadkov.

⁷ U nás P. Sak, L. Macháček, P. Ondrejko, R. Havlík, v nemeckej a americkej sociológii U. Beck, H. Hengst, H. Zeiher, L. Siurala, J. Zinnecker, D. Woodman, Richard M. Carpiano, D. Scott, D. Farrugia, J. Kaufman, J. Gabler, J. S. Coleman, aby sme spomenuli aspoň najčítanejších.

K individualizácii prispieva i nová špecifikácia rolí v rodine, v minulosti podliehajúca závislosti od pohlavia jednotlivca. V procese tzv. primárnej socializácie pristupujú ku klasickým formám jej realizácie v jadrovej rodine čoraz častejšie i ďalšie formy, akými sú predškolské zariadenia, komunity bývajúcich na sídliskách, neúplné rodiny so slobodnými matkami a pod. Pohlavná identifikácia mladého človeka ako muža alebo ženy vedie ešte stále k rozdielnym očakávaniam a hodnoteniam sociálneho správania. Tak napríklad prejavy násilia v správaní chlapcov a dievčat sa hodnotia rozdielne a to tak v oblasti presadzovania vlastných záujmov, ako aj v podobe, ktorú nadobúda expresívna forma ich správania. Hoci násilné správanie je pokladané za spoločensky neželané, ba dokonca je i sankcionované, samotné násilie zohráva v procese socializácie mládeže mužského pohlavia dôležitú úlohu. Túto skutočnosť pokladáme z hľadiska sociálnej pedagogiky za zvlášť významnú. Telesné konflikty, aj keď v podobe hry, tzv. bitkárstvo a pod. patria k bežnému repertoáru správania sa detí a mládeže u chlapcov. V porovnaní s dievčatami sa chlapci „učia“ zvládnuť i telesné konflikty, takže sú potenciálne pripravenejší (v určitých situáciách) vykonávať násilie. U dievčat splýva nedostatok takýchto skúseností s vlastnou sexualizáciou ako objektu, k fetišizácii tela, čo ďalej zdôrazňuje a úspešne rozvíja odievanie a záujem o módu.

K procesu individualizácie osobitne prispieva takmer masový prístup k vyššiemu vzdelávaniu, spojený s dlhším časovým obdobím zotrávania v systéme vzdelávania a teda odkladom ekonomickej aktivity. Táto skutočnosť, vzdelanie i čas vytvárajú priaznivé podmienky na procesy sebanachádzania a sebareflexie, ktoré takmer vždy vyúsťujú do úsilia vymaniť sa z prostredia a z pôvodu, z ktorého vzišli a so snahou o osobitnosť a neopakovateľnosť, stane sa individuom v pravom slova zmysle. Následkom toho dochádza k individuálnej motivácii výkonu a k orientácii na spoločenský vzostup, k voľbe vlastnej životnej dráhy, ktorá už nie je výrazom príslušnosti k určitému rodinnému alebo sociálnemu prostrediu.

Dlhé obdobie štúdia a prípravy na život (Ondrejko, 1996a) nie je iba možnosťou, ale aj tlakom na úspešné zvládnutie prípravy na život, ktoré si vyžaduje mimoriadne úsilie a osobitné výkony. Pritom však voči mládeži dnes už neplatí niekdajšie konštatovanie, podľa ktorého „...kto sa v mladosti odrieka, usiluje a dosahuje dobré študijné výsledky, bude neskôr v zamestnaní a v sociálnych možnostiach (automaticky) odmenený“ (Ondrejko, 1996b). Vzhľadom na požiadavky na vlastný výkon rastie individuálna zodpovednosť za osobnú budúcnosť. Čím viac je oslabovaná sila hodnotovej orientácie na sociálne prostredie, z ktorého pochádzajú mladí ľudia, výchova rodiny a školy k zaradovaniu sa a poslušnosti smerom k slobodnej vôli a samostatnosti, tým viac závisí vlastná budúcnosť mladého človeka od vlastných rozhodnutí a vlastnej kompetencie. Jednotlivec sa stáva sám zodpovedný za úspech a neúspech svojej biografie, sám nesie toto veľké riziko. I v tomto smere možno hovoriť o individualizácii a jej narastaní, ako i o požiadavkách na flexibilitu.

Ako narastá individualizácia spôsobu života a pluralizácia jeho foriem, narastá aj diverzifikácia sociálnych situácií, v ktorých sa mladí ľudia v dôsledku odlišného spôsobu života ocitávajú. Dochádza k prekonávaniu spoločenských tlakov, spoločenského reglementovania a odporu k zásahom spoločnosti. Tieto skutočnosti, osobitne nárast autonomizácie života mládeže však nevedú jednoznačne k zlepšeným možnostiam individuálnej emancipácie. Možno poukázať i na imanentné protirečenia procesu individualizácie, ktoré spôsobujú, že individuálne osamostatňovanie sa stáva naopak ťažším

a zložitejším. Jednotlivec sa síce dostáva spod tradičných väzieb a vzťahov (napr. aj hospodárskych), no na druhej strane je donucovaný ku konfrontácii so spoločenskými inštitúciami, ktoré sám nemôže významnejšie ovplyvniť a preto sa usiluje o zachovávanie väzieb s rodinou, predovšetkým s matkou. Sem patrí predovšetkým trh práce, ale aj systém výchovy a vzdelávania, systém sociálneho zaopatrenia a pod., ktoré usmerňujú a kanalizujú jeho individuálnu životnú dráhu. Osobitne proces individualizácie mladého človeka je preto v rozpore s procesom inštitucionalizácie a následne v rozpore so štandardizáciou života. Formálne organizované inštitúcie a spoločenské subsystemy riadia „novú bezprostrednosť medzi indivíduom a spoločnosťou“ (Beck, 1986 s. 158). Napriek niektorým kritikom sú Beckove konštatovania a názory stále aktuálne.⁸

Možno predpokladať, že s procesom individualizácie bezprostredne súvisí i nechuť vstupovať do pevnejšie organizovaných a trvalejších združení, ktoré predstavujú čo i len náznak totalitnej organizovanosti. Preto sme neraz svedkami tzv. nedostatku záujmu o prácu v organizáciách detí a mládeže. Snaha o neopakovateľnosť ako súčasť individualizácie sa preto celkom prirodzene spája s obavami z masovosti, uniformity a manipulovateľnosti. Je len samozrejmé, že tieto skutočnosti musia tvorcovia rovesníckych programov zohľadňovať. Z existujúcich združení mládeže v súčasnosti prevládajú preto organizácie záujmového typu, najmä športového charakteru, alebo zamerané na ochranu prírody. Podľa Macháčka (2000, s. 24) iba 1,7% mladých ľudí inklinuje k členstvu v politických organizáciách alebo hnutiach. V organizáciách a združeníach mládeže, ktoré sa tešia priazni mladých ľudí a v ktorých sa realizuje ich asociatívnosť, prevláda ich relaxačná funkcia, malý počet členov príp. i krátka doba existencie.

Rastúce požiadavky na samostatný spôsob života teda vedú k situácii, kedy sa človek nie len môže, ale aj musí rozhodnúť a vybrať si spôsob života. Táto voľba sa skoncentrovala práve na obdobie mladosti ako ambivalencia rastúcich možností ale aj problémov v orientovaní sa mládeže. Po tom, čo poklesla alebo postupne zaniká kontrola osobných a intímnych vzťahov mladých ľudí zo strany rodiny, organizácií mládeže a susedov, po tom, čo prestala existovať tradičná tabuizácia predmanželského sexuálneho života, nachádzajú mladí ľudia nielen osobnú slobodu, ale aj zvýšenú medziindividuálnu konkurenciu. Urýchlené formovanie vlastnej osobnosti preto nadobúda osobitný význam. Chlapci i dievčatá sú čoraz presvedčenejší o tom, že „musia niečo urobiť zo seba“. Rastie úsilie zažiť svoju významnosť, prežívať sám seba a experimentovať so sebou. Osobná identita sa radikalizuje a ponúka sa k dispozícii. Neznamená už spoločnú príslušnosť k niečomu, ale osobitosť, ktorá ma odlišuje od všetkých ostatných. Jednotlivec sa stáva producentom vlastnej identity. To vyvoláva kultúrne hľadania alebo protesty, hľadanie v dôsledku stratenej ľudskej blízkosti, ktorá sa stratila v dôsledku vzniku osobitosti, ale i hľadanie istôt, bezpečnosti (často vo fundamentalistických náboženstvách a sektách, prejavocho sily a násilia, fanúšikovania športovým klubom apod.).

Osobitnú problematiku predstavujú predstavy dievčat a mladých žien, ktoré hľadajú vzorce, ako je možné zlúčiť rodinu a zamestnanie. Nechcú obetovať svoju túžbu po vlastnej rodine kariére v povolání, ale chcú realizovať oboje. Aj keď po formálne právnej stránke je takýto

⁸ Pozri o tom napr. Journal of Youth Studies Volume 12, Issue 3, 2009, príspevok Dan Woodmana.

postup možný, v praxi sa ho zriedka darí úspešne realizovať. Mladí ľudia sa musia vyrovnávať s narastajúcou labilitou uzatváraných manželstiev, ktoré čoraz častejšie predstavujú skôr dočasné ako celoživotné partnerské zväzky. Až 19,6 respondentov v našom výskume (Świątkiewicz a kol., 2012) dáva prednosť kohabitácii (14,6%) alebo životu v partnerstve (4,8%). Manželstvo rodičov ako svoj vzor považuje len 20,5% respondentov. Osobitne narastá význam voľného času, ktorý nadobúda na príležitosti bez vplyvu rodičov, „vo vlastnej réžii“, často i v odchýlke od tradičných spoločenských noriem, vrátane nárastu významu všetkých elektronických médií.

Výstižné je konštatovanie Macháčka, podľa ktorého individualizáciu mládeže nemožno už viac chápať iba ako „progresívnu“, s jej slobodou vyberať si medzi možnosťami a príležitosťami. Treba pripustiť existenciu aj individualizácie regresívnej a alternatívnej, s následnými problémami marginalizácie mládeže. V dôsledku obmedzených prostriedkov rodičov dospievajúcej mládeže sa mnohým z nich neumožňuje taká sloboda voľby, ktorá by sa spájala s primeraným rizikom a osobnou zodpovednosťou za dôsledky nesprávnych rozhodnutí. „Jednoducho niet správnych či nesprávnych rozhodnutí. Sú iba želania a frustrácia z ich nesplnenia“- uvádza Macháček (2000, s. 10).

3 Strata tradičných istôt

Tradičné formy normálnych biografii eróziou stabilnej rodiny a vzťahov s prostredím strácajú podľa Ondrejkoči (2002, 85) na svojom význame. Dynamika trhu práce robí neraz bezcennými skúsenosti generácie rodičov v oblasti získavania práce a správania sa v nej. Najmä pre mladých ľudí ženského pohlavia dochádza k prenikavým zmenám v ich postavení v rodine i v práci, v získavaní nárokov na „vlastný život“ na rozdiel od nevyhnutnosti „obetovania sa“ podľa ženských vzorov predchádzajúcich generácií. Namiesto niekdajších životných istôt nastupujú ambivalentne nové možnosti a nové nevyhnutnosti. Dievčatá preto rovnako tak nielen môžu, ale doslova musia vziať svoj osud, priebeh svojej životnej dráhy do svojich rúk.

Zaniká i niekdajšia istota a viera v technický, vedecký a spoločenský pokrok. Príliš veľa negatívnych udalostí sprostredkovali masovokomunikačné prostriedky mládeži, či už šlo o ekologické katastrofy, lokálne vojny a vojnové hrozby väčšieho rozsahu, chemizáciu životného prostredia a škodliviny v potravinách, či nepoučiteľnosť politikov. To všetko prispieva k strate optimizmu a niekdajšej viery v pokrok. Následne sa objavuje únik časti mládeže, v snahe prepracovať sa do nových istôt, napr. do renaturalizovaných predstáv o spoločnosti alebo únik do každodenného praktikizmu, zbaveného akéhokoľvek perspektívneho uvažovania. V každom prípade strata istôt i v tejto oblasti pôsobí individualizačne a stavia vlastnú osobu do popredia „tu a teraz“. Dochádza i k oslabovaniu náboženskej viery, no teraz už nie ako následok protináboženskej propagandy predchádzajúceho režimu. V spomínanom empirickom výskume v r. 2012 sa 53,6 % respondentov považuje za veriacich, ale iba 4,8 % za hlboko veriacich. Náboženských obradov sa pravidelne zúčastňuje 19,2 % respondentov a nesystematicky, teda „občas“ 12,1 % respondentov). Náboženské obrady, počínajúc krstom až po pohreb sa zosvetšujú, náboženské sviatky nadobudli už celkom bežne funkciu dovolenkových dní a konfesia ako

zakotvenie identity človeka stráca na svojej účinnosti. Tieto takto vznikajúce „medzery“ v živote mladého človeka ostávajú prázdne a existuje obava, že nastane ich substitúcia neželanými alebo dokonca negatívnymi javmi. Súčasne dochádza ako dôsledok uvedeného vývoja k zneisteniu v oblasti hodnôt a hodnotových orientácií. Etika povinností a výkonov, ktorá spočívala na usilovnosti, disciplíne, ctižiadostivosti, odvahe riskovať, prestáva mať svoju univerzálnu platnosť. Narcizmus, hedonizmus a orientácia na úspech sú alternatívne hodnoty, nastupujúce na miesta niekdajších. Vlastné ja a súkromné šťastie predstavujú najčastejšie posledný horizont a poslednú inštanciu. Dochádza k celkom otvorenej a zjavnej pluralizácii nielen názorov, ale i protichodných hodnôt a hodnotových orientácií. Nastáva zmiešavanie najrôznejších hodnotových systémov, ktoré sa pôvodne navzájom vylučovali. Ich účinnosť sa následne rôzne aktualizuje, flexibilne a adekvátne situácii, v ktorej sa mladý človek ocitne. To na jednej strane prispieva k väčšiemu vnútornému priestoru pre rozhodovanie a slobodu, ale súčasne je zdrojom obrovského zneistenia, hraničiaceho so stratou integrity a identity. Možno preto jednoznačne konštatovať, že v dôsledku uvedeného vývoja je mládež konfrontovaná s pluralitou noriem a hodnôt, ktorých platnosť je ohraničená a sociálny účinok neistý.

Dnes sa stáva pre nás významné, či mládež dosahuje reflexívne vedomie, alebo či naopak, dostáva sa do regresu oproti daným možnostiam, príp. vyvíja sa na vzorce správania etnicky, pravicovo extrémisticky, únikovo (napr. smerom ku subkultúre drogovu závislých) alebo podobne orientované vzorce správania (napr. orientácia smerom ku subkultúre drogovu závislých príp. u nás dobre známa prodrogová klíma na niektorých, najmä umeleckých stredných školách). Nebezpečenstvo takto orientovaných vzorcov správania znamená totiž útok na rovnosť ľudí (k tomu môže viesť nakoniec i proces extrémnej individualizácie), príp. aj základy neskoršieho odbúravania dosiahnutých demokratických vymožeností v podobe vytvárania „prechodných“ variantov, v ktorých demokratické štruktúry a inštitúcie formálne zostávajú zachované, ale vo svojej materiálnej podstate sa súčasne stávajú prekonanými. Jednou z takýchto orientácií je machiavellistická orientácia.

V správaní mládeže sa takto nestáva cieľom úsilie o kompetentnosť v konaní, t.j. nadobúdanie istoty správne sa rozhodovať a konať v pluralite protichodných situácií, ale hľadanie, resp. reaktivizácia istôt, na základe ktorých je možné „bezpečne“ konať bez nevyhnutnosti ustavičného rozhodovania a s hľadaním spojeného rizika. Možno ďalej predpokladať, že pri strate pôvodných istôt a hľadaní vlastnej identity existuje nebezpečenstvo, že čoraz väčší počet mladých ľudí nezvládne orientáciu, ktorá by viedla k ich autonómnej orientácii, nakoľko nejestvujú podobné vzory a vzťahové rámce alebo aspoň uzlové body tvorby novej identity. Násilie ako forma konania, ale i konzumácia drog a podobné formy legitimizácie sa ponúkajú ako veľmi príťažlivé a dostupné riešenia ich problémov, čo súčasne ponúka možnosť zdôrazniť vlastnú nonkonformnosť, presadzovania vlastných noriem, ako i možnosť odmietnutia absolútnej autonómie, spolu s náznakom kreovania vlastnej predstavy o „poriadku“ v pluralite protichodných sociálnych noriem, hodnôt a vzťahov. Táto perspektíva sa týka vývoja predovšetkým pri presadzovaní mládeže mužského pohlavia, ktoré je postihnuté zneistením, vrátane svojej mužskej roly oveľa hlbšie, keďže súčasťou individualizačných procesov je i nástup emancipatorických záujmov dievčat a významných zmien roly ženy v rodine.

Vlastnú identitu mladého človeka, príslušníka mladej generácie, chápeme v tejto situácii ako ustavičný, nepretržitý aktívny pokus vytvárania sebavedomia a istoty v sociálnom konaní a v orientácii na samostatnosť v spoločnosti. K tomu je nevyhnutné, aby sa jednotlivec vzdal rigidného sebadefinovania svojej roly, aby sa nepridržiaval osvojených noriem za každú cenu a zachoval si pritom svoju identitu bez toho, aby bol zo spoločnosti (skupiny) vylúčený. Súčasťou procesu tvorby vlastnej identity je totiž aj nevyhnutnosť, aby sa v spôsobe sociálneho správania a životnej dráhy, ktoré si jednotlivec zvolil, dočkal aj spoločenského uznania, ako autonómny subjekt vybavený konatívnou kompetenciou, resp. kompetenciou v správaní a aby za toto medzigeneračné uznanie (alebo aj neuznanie) preberal jednotlivec plnú zodpovednosť (HABERMAS 1988 s. 240). Z toho však vyplýva **permanentne nové napätie a neistota, často i strach a stavy úzkosti, spojené s hľadaním nových istôt, ale často i s únikom z reality.**

4 Otázky globalizácie alebo nové pohľady na spoločnosť a mládež?

Pre charakteristiku medzigeneračných vzťahov pokladáme za nevyhnutné zmieniť sa o globalizácii, ktorá neobišla ani mládež. Globalizácia vo svojich mnohých dimenziách znamená novú pluralitu väzieb a vzájomných spojení medzi štátom a spoločnosťou, nie viac teritoriálnu vzájomnú jednotu. Globalizácia v tomto zmysle znamená rozbitie jednoty národného štátu a národnej spoločnosti. Vznikajú mocenské vzťahy nového typu, nové konkurenčné vzťahy, nové konflikty a nové spôsoby ich prekonávania. Dochádza i k novému prelínaniu národnoštátnej jednoty a jej aktérov, aktérov nadnárodných a transnárodných vzťahov, nových identít, sociálnych priestorov, sociálnych stavov a sociálnych procesov.

Je nesporné, že i popri ekonomickom pozadí možno rozoznať viacero dimenzií globalizácie:

- komunikatívno – technické dimenzie
- ekologické dimenzie
- dimenzie svetovej organizácie práce
- kultúrne dimenzie
- občianske, civilné dimenzie
- sociálne dimenzie

Osobitne sociálne dimenzie podľa Tokárovej (1998) predstavujú i nemálo negatívnych dôsledkov (uniformita výrobkov a spotreby, amerikanizácia spôsobu života a kultúry, demoralizačný vplyv masmédií, šírenie spoločensky nežiaducich informácií, civilizačné choroby a pod.). Voľne interpretujúc myšlienky z citovaných diel Ulricha Becka môžeme hovoriť minimálne o desiatich príčinách globalizácie spoločnosti, presahujúcej pôvodné teritoriálne a štátne charakteristiky.

Pokladáme za nevyhnutné doplniť uvedené bežne prezentované príčiny globalizácie minimálne o 4 sprievodné znaky, akými sú predovšetkým násilie a nadnárodná a medzinárodná kriminalita, medzinárodná turistika, vojenský svetový poriadok a mládež, ktoré príčiny globalizácie hlbšie dokresľujú. Vzhľadom na zameranie tejto štúdie sa zmienime iba o mládeži.

Mladá generácia v tejto súvislosti stojí za zmienku, i keď je to pojem, neraz spochybňovaný a poznačený pluralitou prístupu v sociálnych vedách. V postmoderných teóriách, s ktorými

autor týchto riadkov nemôže bezvýhradne súhlasiť, sa stretávame s myšlienkami o zániku mládeže, ako vynáleze modernej industriálnej spoločnosti a zániku pedagogiky. Podľa týchto teórií mládež ako sociologická kategória je produktom dnes už prekonanej modernej, industriálnej deľby práce, ktorá predpokladala vyčlenenie mládeže zo sveta práce, aby mohla byť pre tento svet práce lepšie pripravovaná a následne opätovne do sveta práce integrovaná. Zánikom industriálnej spoločnosti prognózuje postmodernistická sociológia výchovy aj zánik mládeže a okrem iného aj zánik pedagogiky. Mládež a mladá generácia sa stane v takom prípade iba submisívnou generačnou pozíciou v spoločenskej hierarchii moci, ako sociálne vekové zoskupenie v postmodernej konkurencii vekových skupín obyvateľstva.

Celosvetové (globálne) predlžovanie školskej dochádzky, predlžovanie obdobia detstva, no i mladosti je však neoddiskutovateľnou skutočnosťou. Podstatné z hľadiska mládeže je, že v procese globalizácie spoločnosti ide najmä o individualizáciu mládeže ako svetový megatrend a predovšetkým názorovú blízkosť a všestrannú spontánnu podporu myšlienkam globalizácie (so všetkými pozitívnymi i negatívnymi sprievodnými znakmi), ktoré sú bytostne späté s nastupujúcou generáciou. Mládež zohráva osobitnú úlohu v procese globalizácie spoločnosti. Za významnú v procese globalizácie pokladáme skutočnosť, že vývoj nám dovoľuje obrazne povedať, že mládež je dnes nielen hviezdoslavovskou romantickou „nositeľkou rána“, ale i nositeľkou myšlienok globalizácie. Táto skutočnosť sa neobyčajne plasticky prejavuje osobitne v oblasti subkultúry mládeže, šíriacej sa po celom svete. Neobyčajne silný socializačný potenciál, spočívajúci v šíriacich sa subkultúrach vznikajúcich v USA a v Anglicku nekompromisne prenikol i na naše územie a výrazne prispel k zmene životného štýlu a hodnôt mládeže. K týmto subkultúram mládeže patria nielen kultúry okolo jednotlivých populárnych hudobných štýlov a skupín (ako napr. technoscéna, Hard Core, Heavy metal, Hip hop a i.) ale i alternatívne alebo marginálne kultúry nižších, stredných alebo vyšších spoločenských vrstiev. Patria sem i graffiti, punk a skinheads, ale i subkultúra mladých úspešných manažérov – subkultúra Davosu, neraz prezývaných ako „kravaťáci“. Mládež ako fenomén globalizácie však nie je len nositeľom myšlienok globalizácie a jej špecifickým sprievodným javom. Súčasne je nerozlučne spätá i s predchádzajúcimi tromi sprievodnými znakmi globalizácie, t.j. nielen s existenciou a šírením subkultúr, lebo v spomínaných troch sprievodných znakoch zaberá významný, ba možno i najvýznamnejší podiel. Či už v oblasti násilia a nárastu kriminality, kde zohráva najpočetnejšiu skupinu práve mládež, či turistiky, ale i svetového vojenského poriadku (príslušníci armád sú spravidla príslušníci mládeže), všade sú tieto sprievodné znaky globalizácie nepredstaviteľné bez mládeže. Táto skutočnosť znamená novú výzvu sociológii a jej hraničným disciplinám.

5 Moderný tribalizmus a nomádstvo

K otázkam moderného tribalizmu a nomádstva mládeže nedisponujeme empirickými údajmi z územia SR. Nemôžeme ich však ignorovať, lebo dotvárajú obraz hodnotových orientácií a orientácie života mladej generácie, čím vstupujú do medzigeneračných vzťahov.

Podľa Maffesoliho môže jednotlivec udržiavať veľké množstvo viac či menej stabilných, trvalých alebo silných sociálnych väzieb, tešiť sa z členstva v mnohých rôznych sociálnych

skupinách. Je to dôsledok anonymity mestského spôsobu života, z ktorej vyplýva množstvo identít, ktoré môže jednotlivec na seba brávať.

Nazdávame sa, že pre súčasnú mladú generáciu je príslovečným znakom príslušnosť k istej skupine, pričom jej tribalizmus (vo význame „kmeňovosti“) pôsobí interaktívne, v rozpore s etnocentrizmom, ku ktorému však zostáva otvorený. Mládež spája predovšetkým osobitý spôsob prežívania každodennosti, ktorý je založený na móde, hédonizme, kulte tela, prevahe imaginácie, obrazu. To sa prejavuje vo forme spoločenského združovania. Mládež má skôr sklon ku klubom, skupinám fanúšikov, k záujmovým združeniam, i ku komerčným podujatiam, ako prejav istej „kmeňovosti“, príslušnosti k tzv. neokmeňom. Pre inklináciu k novodobým kmeňom (neokmeňom) sú dôležité momenty citového súzvuku, keď všetci splývajú v spoločnej identickej vibrácii (Maffesoli 2002, s. 114). Mladí ľudia si neraz myslia, že len vtedy niečo znamenajú, keď navonok budú prejavovať svoju príslušnosť k nejakému kmeňu a jeho existenčným rituálom. To môže byť na spoločných akciách - koncertoch, festivaloch, demonštráciách, rebéliách, masových športových podujatiach a pod., teda všade tam, kde si zoskupenia ľudí vytvárajú vlastnú historickú pamäť na základe spoločného prežívania, pri ktorej je dôležitá kvalita a intenzita prežívaných vzťahov, kde vzniká akási emocionálna komunita. Tieto akcie symbolizujú návrat komunitného ideálu, návrat ku kmeňovosti – retribalizáciu podľa Maffesoliho (2002, 10). Nezriedka tu zohráva svoju úlohu aj nenávisť, heterostereotypy, xenofóbia, v krajných prípadoch aj rasizmus. V takomto prípade by mohol náš pohľad na spoločnosť vyústiť do pohľadu na spoločnosť ako na množstvo menších spoločenských kmeňov, s osobitnými nezlučiteľnými názormi, do neschopnosti spoločenského (verejného a občianskeho) života.

Množstvo identít a „prechody“ medzi nimi dali podnet k ich označeniu ako nomádstvo, sprevádzané dokonca i menením spôsobu života. Tu už nejde iba o sociálnu mobilitu, ale o blúdenie, ktorým sú neraz mladí ľudia preniknutí. Pravdepodobne patrí k nomádstvu a tribalizmu i maffesoliovský orgiazmus, ktorý sa prejavuje vo forme vášnivosti, silne prežívaných emóciách časti mladých ľudí. Rozhodne sem však patrí žiadostivosť po adrenalínových aktivitách, túžba po čo najdlhšom vzrušení a opojení, „radosť z chvíle“.

Prvý záver: ambivalentnosť sa stáva ústrednou životnou paradigmou mladej generácie

Na základe uvedených charakteristík procesu osamostatňovania mládeže, straty tradičných istôt a problémov identity (Ondrejko, 2002) možno zhrnúť a konštatovať: Ambivalentnosť vyplýva z nárastu možností sociálneho konania na jednej strane a súčasne z nastupujúceho ohrozenia a rizika, vyplývajúcich z nevyhnutnosti zvládať a prekonať neustále komplexnejšie a zložitejšie úlohy v živote a to bez opory v prechádzajúcich formách socializácie. Táto ambivalencia sa prejavuje v nasledovnom:

- Možnosti plánovať svoj život narastá, ale súčasne stúpa i nevypočítateľnosť nastúpenej životnej dráhy.
- Možnosti mladej generácie rozhodovať sa narastajú, ale súčasne rastie aj tlak na to, aby mládež k rozhodovaniu bezpodmienečne pristupovala.

- Rovnosť mládeže, najmä rovnosť šancí, narastajú, ale rastie aj individuálny konkurenčný tlak na zabezpečenie sociálnej pozície a sociálneho statusu.
- Individualizácia mládeže narastá, ale súčasne sa mládež paradoxne ako masa „stráca“ v štandardizácii.
- Tam, kde vzniká a rastie autonómia, nie je ďaleko ani anómia.
- Oslobodenie sa spod nevyhnutností priebehu životnej dráhy zvyšuje možnosti straty sociálnej orientácie.
- Možnosti väčšieho individuálneho sebaoceňovania kráčajú spolu s destabilizáciou sociálnych životných súvislostí.
- Prostredníctvom vývoja smerom k organizovanejšej spoločnosti je jednotlivec stále menej odkázaný na iných. Tým sa zvyšujú možnosti individuálneho spôsobu života, ale aj vyústenie do izolovaných a anonymných foriem života, bez možnosti návratu k niekdajším sociálnym formám.
- Strata istôt pretrváva, ale pretrváva aj ich potreba. To vystupuje s osobitnou naliehavosťou, keď sa ukazuje ako zvláštnosť súčasného obdobia, že nemožno počítať ani s novými istotami.
- Zánik tradícií otvára cestu novým možnostiam sociálneho správania. Ale súčasne sa strácajú aj prirodzené cesty k usmerňovaniu a zmierňovaniu konfliktov.

Druhý záver: koncepcia vzniku dezintegrácie, zneistenia, nárastu násillia a užívania drog

Zneistenie mládeže možno predpokladať:

- Pri neriešiteľných situáciách, „slepých uličkách“ v ktorých sa mladí ľudia ocitávajú („ďalej už nevládzem“, „neviem ako ďalej“ apod.).
- Pri nevypočítateľnosti a nepredvídateľnosti nastávajúcich životných udalostí a požiadaviek, kladených na mladých ľudí, súvisiacich s emergentnosťou sociálnych javov.
- Pri nejasnostiach o vlastnom statuse (vážnosť a rešpekt od jedných a pohrdanie od iných) napr. v rodine, rovesníckej skupine apod.
- Pri rozpornosti vlastného sebahodnotenia a očakávania zo strany druhých (napr. rodičov, inštitúcií, najmä školy).
- Pri nekonzistentnosti medzi vlastným očakávaním, skutočnou pozíciou a správaním dôležitých osôb.
- Pri tom, keď chýba súhlas, príp. keď sa nedočkajú mladí ľudia súhlasu a porozumenia, príp. ocenenia za niečo, o čom sú presvedčení, že im patrí.
- Pri bezradnosti akým smerom sa orientovať.
- Pri zlyhaní, ktoré je možné pokladať za výraz nedosiahnutého cieľa, alebo keď spôsob správania alebo príslušný podávaný výkon nezodpovedá očakávaniu.

Ako následne reaguje mládež? Samozrejme, že vo veľkej väčšine z nášho hľadiska pozitívne, zatiaľ žetateľným smerom, čo dúfame, že sa nám podarí empiricky dokázať. Tu si však budeme všimáť možné riziká, ktoré môžu ľahko vyústiť do deviantného správania, príp. do

kategórie, ktorú často označujeme ako poruchy správania. V takýchto prípadoch spravidla mládež ospravedlňuje svoje správanie, dochádza k legitimizácii spoločensky nežiaduceho správania.

Záver

Je nevyhnutné zbaviť sa ilúzií, že výchovou, alebo akýmikoľvek inými (ani ekonomickými) nástrojmi sa nám podarí zvrátiť vývoj, ktorý je dôsledkom procesu individualizácie mládeže a ktorý má charakter globálneho svetového fenoménu. Ofenzívnym zvratom v sociálnej pedagogike, sociálnej práci a sociálnej psychológii, pokiaľ budú reagovať na výsledky empirických výskumov, možno však do tohto vývoja intervenovať, kontrolovať niektoré jeho stránky, anticipovať nastávajúci vývoj a jeho predpokladané negatívne následky zmierňovať. Optimisticky sú naladení i niektorí súčasní autori, ktorí tvrdia, že vhodné riešenie vymysleli samotní mladí ľudia, ktorí si s pomocou osobitných sociálnych sietí a dostupných vzdelávacích zariadení zabezpečili čo možno najlepšie riešenie pretrvávajúcich problémov. „Mladí ľudia dokázali, že si vedia poradiť s predĺženými prechodmi do dospelosti, s neistotou a ohrozením vyučujúci, majstri, poradcovia, psychológovia a ostatní pracovníci s mládežou sa ... však ... potrebujú prispôbiť novému kontextu,“ uvádza Keneth ROBERTS (1995, s. 55). Zhodne s ním sa možno nazdávať, že je nevyhnutné na nové poznatky o mladej generácii a na novú situáciu, ktorá má charakter megatrendu náležite pripraviť pedagógov, psychológov i sociálnych pracovníkov a v tomto smere orientovať sociologický, sociálno-psychologický a sociálnopedagogický výskum. Tým sa súčasne otvárajú aj nové perspektívy, ale aj nové pole skúseností nielen pre politikov (rodinná politika, politika voči mládeži) ale aj pre dobrovoľníkov i profesionálov, ktorí sa venujú práci s mládežou. Je to cesta, ktorá dokáže pozitívne ovplyvniť medzigeneračné vzťahy a charakter medzigeneračných konfliktov.

Literatúra

- Bauman, Z. (1997). Glokalizacija, czyli komu globalizacja a komu lokalizacja. *Studia socjologiczne*, 3, 53–69.
- Beck, U. (1983). Jenseits von Stand und Klasse? In: Kreckel, R./Hrsg.: Soziale Ungleichheiten, *Soziale Welt*, Sonderband 2, Göttingen: Schwartz.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. (1996). Weltrisikogesellschaft, Weltöffentlichkeit und globale Subpolitik. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 36, 119–147.
- Beck, U. (1997). *Was ist Globalisierung?* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bohnenkamp, B. (2011). *Doing Generation*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Bourdieu, P. (2010). *Pravidla umění: vznik a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Bourdieu, P., & Lamaison, P. (1986). From Rules to Strategies. *Cultural Anthropology*, 1(1), 110–120.
- Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (2002). *Michel Foucault*. Praha: Herrman a synové.
- Eisenstadt, S. N. (1996). *Von Generation zu Generation. Altersgruppen und Sozialstruktur*. München: Piper.

- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: An Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1995). *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Habermas, J. (1998). Individualisierung durch Vergesellschaftung. In J. Habermas, *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze* (s. 187–241). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hoffmann-nowotny, H. J. (1988). Gesamtgesellschaftliche Determinanten des Individualisierungsprozesses. *Zeitschrift für Sozialreform*, 34(11–12), 659–670.
- Horkheimer, M., & Adorno, Th. W. (1987). Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente. *Gesammelte Schriften in 18 Bänden, 5*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Krivý, V. (1998). *Hodnotové orientácie na Slovensku*. Bratislava: IVO.
- Kusá, Z., & Tižik, M. (Eds.). (2009). *Výskum európskych hodnôt 1991 – 1999 – 2008 slovenská a česká spoločnosť*. Bratislava: Iris.
- Kusá, Z., & Zeman, M. (Eds.). (2008). *Výskum európskych hodnôt 2008 Slovensko*. Bratislava: Iris.
- Maffesoli, M. (2002). *O nomádství: iniciační toulky*. Translated by Josef Fulka. Praha: Prostor.
- Maffesoli, M. (2006). *Rythmus života*. Bratislava: SOFA.
- Macháček, L. (1995). *Individualizácia mládeže a modernizácia spoločnosti*. Bratislava: SÚ SAV.
- Macháček, L. (2000). *Sociologické aspekty občianskej participácie a združovania mládeže*. Bratislava: SSS pri SAV.
- Mannheim, K. (1984). Das Problem der Generationen, In: K. Mannheim, *Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk* (s. 509–565). Darmstadt/Neuwied: Luchterhand.
- Mead, G. H. (1965). *Mind, self and society. From the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, G. H. (1925). *The genesis of the self and social control*. Chicago: University of Chicago Press.
- Möller, K. (1991). Geschlechtsspezifische Aspekte der Anfälligkeit für Rechtsextremismus. *Zeitschrift f. Frauenforschung*, 9(3), 27–49.
- Ondrejko, P. (1996b). Mládež - strojca budúcnosti. *Mládež a spoločnosť*, 2(4), 28–35.
- Ondrejko, P. (1996a). Mládež a mladosť ako sociálny jav a kríza identity. *Mládež a spoločnosť*, 2(3), 5–22.
- Ondrejko, P. (2002). *Globalizácia a individualizácia mládeže. Negatívne stránky*. Bratislava: Veda.
- Parsons, T. (1968). *The Structure of Social Action I, II*. New York: Free Press.
- Roberts, K. (1995). Individualizácia a ohrozenie mládeže v Európe. In: L. Macháček, *Individualizácia mládeže a modernizácia spoločnosti*. Bratislava: SÚ SAV.
- Robertson, R. (1992). *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London: Sage 2.
- Skovajsa, M. (2012). Relativní autonomie kultury v Alexanderově kulturní sociologii *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 48(2), 225–246.
- Świątkiewicz, W. (Ed.). (2102). *Młodzież wobec relacji międzypokoleniowych*. Nitra, Katowice: Nепublikovaná empirická sonda.

Tokárová, A. (1998). Globalizácia a jej sociálny rozmer. In *Sociálna práca-ludské práva-vzdelávanie dospelých* (s. 102–117). Prešov: Acta Philosophicae Universitatis Prešoviensis.

Autor

Prof. PhDr. Peter Ondrejkovič, DrSc. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Centrum výzkumu, nám. T. G. Masaryka 1279, 760 01 Zlín, e-mail: ondrejkovic@fhs.utb.cz

Intergenerational relations in the sociological theory perspective

Abstract: The issue of relations between the generations is one of the important factors of the dynamics of social development. Intergenerational relationships are affected by the characteristics of youth, the process of individualization, the loss of traditional certainties, "tribalism" and "nomadism", insecurity and violence. Permanently generating new tensions and insecurity, as well as fear and anxiety associated with finding new certainties, are often connected with escape from reality. The issues of globalization and ambivalence, including the opposites, are becoming the central living paradigm of the young generation. The ambivalence stems from the growth of the possibilities of social action, on one hand, and the incoming threats and risks arising from the need to manage and overcome the ever more complex and difficult life tasks, without any support in previous forms of socialization, on the other. Teachers, psychologists and social workers should be properly educated with fresh knowledge on the younger generation and the new situation that can be characterized as a megatrend.

Keywords: generation, generational conflict, actor, individualization, globalization, youth